

MOLIYA VA BANK TIZIMI: TADBIRKORLIK RIVOJINING ASOSI

Chilonzor tuman 2 son politexnikum

Xaydarova Difuza Murtazayevna

dilfuzaxaydarova435@gmail.com

94 6834004

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola moliya va bank tizimining tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash va mamlakat iqtisodiy rivojini ta'minlashdagi hal qiluvchi o'rnini fundamental tahlil qiladi. Maqolada bank-moliya institutlari tomonidan kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishning asosiy mexanizmlari, xususan, kreditlashning turlari (qisqa muddatli, investitsiyaviy va mikro kreditlash), lizing, faktoring va venchur moliyalashtirish usullari aniq misollar asosida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, raqamlashtirish (FinTech) texnologiyalarining tadbirkorlik moliyasiga kirib kelishi va uning moliyaviy resurslarga erishish imkoniyatlarini oshirishdagi strategik roli yoritib berilgan. Tadqiqotda tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlikning muhimligi va bank tizimidagi kredit risklarini samarali boshqarish zarurati ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: Moliya, bank, tadbirkorlik, kreditlash, FinTech, moliyaviy resurslar, lizing, faktoring, venchur kapitali, raqamlashuv.

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda tadbirkorlik har qanday milliy iqtisodiyotning tayanchi bo'lib, kichik va o'rta biznes shaklida ish o'rinlarini yaratish, bozorlarni tovarlar va xizmatlar bilan to'ldirish, innovatsiyalarni joriy etish va yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sishini ta'minlashning asosiy drayveri hisoblanadi. Biroq, tadbirkorlik faoliyatining muvaffaqiyati bevosita moliyaviy resurslarga o'z vaqtida

va qulay shartlar asosida erishish imkoniyatiga bog‘liq. Bu jarayonda banklar va moliyaviy institutlar iqtisodiyotning "qon aylanish tizimi" vazifasini bajaradi. Ular minglab fuqarolarning mayda-chuyda jamg‘armalarini yig‘ib, ularni yirik va strategik investitsiya kapitaliga aylantiradi, so‘ngra ushbu kapitalni aniq loyihalarga yo‘naltirish orqali pul mablag‘larining harakatini ta‘minlaydi.

O‘zbekistonda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar sharoitida bank tizimining tadbirkorlikka yo‘naltirilganligi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Davlat dasturlari, xususan, "Har bir oila - tadbirkor" yoki yoshlar va xotin-qizlar tadbirkorligini rivojlantirishga qaratilgan imtiyozli kreditlar ajratish mexanizmi aynan moliya tizimining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashdagi strategik maqsadini belgilab beradi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — moliya va bank tizimining tadbirkorlik rivojiga ta‘sirini kompleks tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va zamonaviy texnologik yechimlar orqali imkoniyatlarni kengaytirish yo‘nalishlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Asosiy Qism

1. Bank Tizimining Tadbirkorlikni Moliyalashtirishdagi Asosiy Mexanizmlari

Tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy resurslarning eng asosiy va an‘anaviy manbai bo‘lib bank kreditlari xizmat qiladi. Banklar tadbirkorlarni moliyalashtirishda korxonaning ehtiyojidan kelib chiqib, turli instrumentlardan foydalanadi:

1.1. Kreditlash turlari va Amaliy Misollar:

Qisqa muddatli kreditlar: Bu kreditlar asosan aylanma mablag‘larni to‘ldirish, zudlik bilan xomashyo sotib olish va joriy operatsion xarajatlarni qoplash uchun ajratiladi. Ularning muddati odatda 1 yilgacha bo‘ladi.

Misol: To‘qimachilik korxonasi yangi mavsum uchun paxta xomashyosini yoki import qilinadigan bo‘yoq materiallarini sotib olishi kerak. Bank, ushbu xarajatlarni qoplash uchun qisqa muddatli kredit beradi, bu kredit tayyor mahsulot

ishlab chiqarilib, xorijga sotilgach, bir necha oy ichida savdo tushumidan qaytariladi.

Investitsiyaviy kreditlar: Ushbu kreditlar korxonaning uzoq muddatli rivojlanishiga qaratilgan bo'lib, asosan asosiy fondlarni (yangi uskunalar, ishlab chiqarish sexlari, texnologik liniyalar) sotib olishga yo'naltiriladi. Ular uzoq muddatli (3 yildan 10 yilgacha) beriladi, chunki loyihaning o'zini qoplash va rentabellikka chiqishi uchun vaqt talab etiladi.

Misol: Qurilish materiallari ishlab chiqarish kompaniyasi o'z quvvatini oshirish maqsadida Germaniyadan yuqori samarali sement ishlab chiqarish liniyasini xarid qilmoqda. Bank moliyalashtirishi uskunaning uzoq muddat xizmat qilishi va yillar davomida foyda keltirishi hisobiga ajratiladi.

Mikrokreditlash: Bu kichik biznes, xizmat ko'rsatish sohasi va ayniqsa oilaviy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Summasi nisbatan kam (masalan, bazaviy hisoblash miqdorining 1000 baravarigacha), ammo berish tartibi soddalashtirilgan va ko'pincha imtiyozli foiz stavkalari qo'llaniladi.

Misol: Tikuvchilik bilan shug'ullanadigan oilaviy korxona ikki dona yangi sanoat tikuv mashinasi sotib olishi kerak. Bank kichik miqdordagi, ammo imtiyozli kreditni tez ajratadi, bu esa ularga tezda mahsulot hajmini oshirish va daromadni ko'paytirish imkonini beradi.

1.2. Nokredit Moliyalashtirish Instrumentlari va Amaliy Misollar:

Lizing: Bu moliyalashtirish turi, agar tadbirkorda katta boshlang'ich kapital yoki yetarli garov ta'minoti bo'lmasa, muhim yechimdir. Bank (yoki lizing kompaniyasi) uskunani sotib olib, uni tadbirkorga uzoq muddatli ijara (ijara haqi) asosida beradi. Shartnoma muddati tugagach, mol-mulk tadbirkorning mulkiga o'tadi. Misol: Yuk tashish kompaniyasi o'z avtoparkini beshta yangi "MAN" yuk mashinasi bilan yangilamoqchi. Kompaniya katta miqdordagi kredit olish o'rniga,

lizing kompaniyasi orqali ushbu mashinalarni 5 yillik lizingga oladi. Shu tariqa, kompaniya katta to'lovsiz transport vositalaridan darhol foydalanishni boshlaydi.

Faktoring: Bu, asosan, savdo kompaniyalari uchun likvidlikni oshirishning samarali yo'li. Faktoringda tadbirkorning debitorlik qarzlarini (ya'ni, sotilgan tovarlar uchun hali to'lanmagan hisob-fakturalarni) bankka yoki faktoring kompaniyasiga sotish orqali aylanma mablag'larni tezkor olish imkoniyati yaratiladi. Misol: Mebel ishlab chiqaruvchi korxona o'z mahsulotlarini yirik supermarketlar tarmog'iga yetkazib berdi, ammo supermarket shartnomaga ko'ra 60 kundan keyin to'lashni va'da qildi. Mebel korxonasiga esa hozir ish haqi va xomashyo uchun zudlik bilan pul kerak. U faktoring kompaniyasiga 60 kunlik hisob-fakturani biroz chegirma bilan sotadi va mablag'ni darhol oladi.

Kafolatlar va Akkreditivlar: Bu vositalar to'g'ridan-to'g'ri pul bermaydi, balki risklarni sug'urtalaydi va tadbirkorning ishonchliligini oshiradi. Misol: O'zbekistondagi eksportchi kompaniya Yevropadagi xaridor bilan katta shartnoma imzoladi. Xaridor xavfsizligi uchun bank kafolatini talab qiladi. Bank, agar O'zbekiston kompaniyasi mahsulotni o'z vaqtida yoki shartnomaga muvofiq yetkazib bera olmasa, xaridorga ma'lum miqdordagi to'lovni o'zi amalga oshirishga kafolat beradi. Bu xalqaro savdoda muhim ishonch mexanizmidir.

2. Raqamli Transformatsiya (FinTech) va Tadbirkorlik Moliyasi

Bank xizmatlarining raqamlashuvi (FinTech) tadbirkorlik sohasida inqilobiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli yechimlar an'anaviy bank xizmatlarining byurokratik to'siqlarini kamaytirib, moliyaviy xizmatlarga tez va arzon erishishni ta'minlaydi.

2.1. FinTechning Afzalliklari:

Tezkor kreditlash: Sun'iy intellekt (AI) va katta ma'lumotlar (Big Data) asosida mijozning kredit qobiliyatini baholash jarayoni to'liq avtomatlashtirilgan. Natijada, tadbirkorlar kredit olish uchun hujjatlar to'plashga sarflangan bir necha kun emas, balki bir necha soat ichida qaror olishlari mumkin.

Masofaviy xizmatlar: Mobil banking va onlayn platformalar orqali tadbirkorlar bank filialiga bormasdan turib hisob ochish, to'lovlarni amalga oshirish va kredit arizalarini berish imkoniga ega bo'lishdi.

Kraudfanding va P2P-kreditlash: An'anaviy bank tizimidan tashqaridagi moliyalashtirish platformalari paydo bo'ldi. Bu platformalar tadbirkorlarga ko'plab investorlardan (jamoatchilikdan) to'g'ridan-to'g'ri mablag' jalb qilish imkoniyatini beradi.

2.2. Raqamlashuv Muammolari: Raqamli tengsizlik (Digital Divide) saqlanib qolmoqda. Qishloq joylardagi tadbirkorlar uchun internet va zamonaviy qurilmalar yetishmasligi sababli raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin. Shuningdek, kiberxavfsizlik va ma'lumotlar himoyasi masalalari FinTech sohasidagi asosiy muammolardan hisoblanadi.

3. Tadbirkorlarning Moliyaviy Savodxonligi va Risklarni Boshqarish

Moliya tizimining samarali ishlashi uchun nafaqat banklarning shaffofligi, balki tadbirkorlarning moliyaviy bilim darajasi ham muhimdir.

3.1. Moliyaviy Savodxonlik: Tadbirkorlar byudjetni rejalashtirish, buxgalteriya hisobini yuritish, foiz stavkalarini hisoblash va soliq majburiyatlarini tushunish kabi asosiy moliyaviy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Bu, o'z navbatida, kreditlardan to'g'ri foydalanish, bankrotlik risklarini kamaytirish va investitsiya qarorlarini oqilona qabul qilishga yordam beradi. Banklar va davlat organlari tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlik bo'yicha doimiy o'quv kurslarini tashkil etishi lozim.

3.2. Risklarni Bank va Tadbirkor Tomonidan Birgalikda Boshqarish: Banklar **kredit risklarini** (qarzni qaytarmaslik ehtimoli) baholash uchun zamonaviy skoring tizimlaridan foydalanadi. Tadbirkor esa o'z navbatida, biznes-rejasidagi moliyaviy oqimlarni aniq hisoblashi va kutilmagan vaziyatlar uchun zaxira fondlarini yaratishi

kerak. Bank va tadbirkor o'rtasidagi o'zaro ishonch va shaffoflik risklarni minimallashtirishning asosidir.

Xulosa

Moliya va bank tizimi tadbirkorlikning hayotiy manbai bo'lib, uning rivoji uchun zarur bo'lgan kapitalni yetkazib beradi. Raqamlashtirish, ya'ni FinTech texnologiyalarining faol kirib kelishi moliyaviy xizmatlarga erishish tezligi va samaradorligini oshirmoqda, bu esa kichik va o'rta biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Kelajakda O'zbekistonda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash maqsadida quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

1. Innovatsion moliyalashtirish instrumentlarini kengaytirish: Venchur kapitali va xususiy investitsiya fondlari faoliyatini rag'batlantirish.
2. Raqamli inklyuziyani kuchaytirish: Qishloq va chekka hududlardagi tadbirkorlarning FinTech xizmatlaridan foydalanishini ta'minlash.
3. Moliyaviy savodxonlikni tizimli oshirish: Tadbirkorlarni risklarni boshqarish va moliyaviy hisobotni yuritishga o'rgatish.

Faqatgina barqaror va tadbirkorlik ehtiyojlariga yo'naltirilgan bank tizimigina mamlakatda innovatsion va barqaror iqtisodiy o'sishni kafolatlay oladi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Karimov A.A. "Bank ishi va moliyaviy xizmatlar". Darslik. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
2. Abdullayeva Z.A. "Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning zamonaviy usullari". Monografiya. – Toshkent: Fan, 2020.
3. To'xliyev N.T., Mo'minov N.G. "Iqtisodiyot nazariyasi". Darslik. – Toshkent: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2018.

4. Mamadaliyev A.R. "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda bank kreditlarining oʻrni". Ilmiy maqolalar toʻplami, – 2022.
5. Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy maʼlumotlari va tahliliy hisobotlari. – Toshkent, 2023.